

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

НЕСКУМАЙ АЛІНА АНАТОЛІВНА

УДК 338.3

**ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському інституті фінансів Київського національного торговельно-економічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Хохлов Микола Пантелеймонович,
Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету,
професор кафедри економічної теорії та міжнародної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Алексєєв Ігор Валентинович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри фінансів;

доктор економічних наук, професор
Хаустова Вікторія Євгенівна,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
завідувач сектора промислової політики та інноваційного розвитку відділу промислової політики та енергетичної безпеки.

Захист відбудеться «11» липня 2019 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.251.01, у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61166, м. Харків, провулок Інженерний, 1а.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61166, м. Харків, провулок Інженерний, 1а.

Автореферат розісланий «3» червня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За період 2000–2017 рр. промисловий комплекс в Україні зазнав значних структурних змін. Частка машинобудування скоротилася з 11,3 % до 7,0 %, що значною мірою змінило забезпечення внутрішнього ринку країни. На теперішній час загальна товарна пропозиція внутрішнього ринку України забезпечується поставками вітчизняних виробників лише на 43,2 %.

Це свідчить про значні структурні зміни у промисловому комплексі України, наслідком яких є деіндустріалізація, скорочення видів економічної діяльності, розбалансування економіки та зниження її здатності до самозабезпечення.

Вирішення цієї складної проблеми неможливе без поглибленого вивчення сучасного змісту категорії «цілісність структури промислового комплексу», що обумовлює місце країни в світовому господарстві, її участь у глобальних економічних процесах.

Вивченню змісту проблем розвитку національної економіки, а також пошуку інструментів активізації діяльності промислових комплексів і визначенню їх структури присвячені роботи І. Алексєєва, О. Амоші, Б. Гаврилишина, В. Гейця, Б. Данилишина, Т. Камінської, М. Кизима, В. Кононенко, А. Макогон, Л. Шаблістої, Л. Шинкарук, Р. Яковенко, М. Якубовського.

Неоднозначний суперечливий вплив глобалізації на становлення національних економік і конкурентоспроможність товаровиробників на світовому ринку розкривається в роботах В. Зинченка, Гж. Колодко, Р. Робертсона, В. Семиноженка, Г. Сіберта, Дж. Сороса, Д. Стігліца, Н. Стукало, Дж. Томільсона, В. Хаустової та інших.

Проте в множині публікацій, що багатобічно досліджують процеси реформування національної економіки, недостатньо уваги приділяється проблемі формування цілісного промислового комплексу. Це свідчить про актуальність теми дисертації, яка розкривається в меті і завданнях дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно з планом наукових досліджень Харківського інституту фінансів Київського національного торговельно-економічного університету за науково-дослідною темою «Інституційні трансформації суб'єктів господарювання в умовах інноваційної економіки: чинники та напрями» (номер державної реєстрації 0115U003010), в межах якої здобувач запропонував методичне забезпечення визначення цілісної структури промислового комплексу. Під час виконання науково-дослідної теми Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця «Формування ефективної конкурентоспроможної стратегії та державного регулювання на ринку послуг економічного консалтингу» (номер державної реєстрації 0112U006687) у розділі «Стратегічне управління промисловим комплексом регіону» дисертантом дано визначення сутності поняття промислового комплексу країни як базового елемента в структурі національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та методичному забезпеченні пошуку напрямів

посилення цілісності промислового комплексу національної економіки в умовах глобалізації.

Для досягнення мети поставлено і вирішено такі завдання:

уточнити визначення сутності понять «промисловий комплекс країни» та «цілісність промислового комплексу»;

проаналізувати досвід формування цілісного промислового комплексу в країнах світу;

визначити місце промисловості України у світовому господарстві;

обґрунтувати концептуальні положення щодо формування цілісного промислового комплексу країни на підґрунті світового досвіду державного регулювання економіки;

розробити методичний підхід до формування цілісної структури промислового комплексу України.

Об'єктом дослідження є процес формування структури промислового комплексу країни.

Предметом дослідження є теоретичні положення, методичні підходи та практичні рекомендації щодо формування цілісної структури промислового комплексу як складової економіки країни.

Методи дослідження. Дисертація базується на фундаментальних положеннях економічної теорії, діалектичному підході до визначення сутності ключових категорій та їх взаємозв'язків, методологічних і методичних результатах, викладених у наукових працях вітчизняних і закордонних учених стосовно питань, що складають предмет дисертаційної роботи.

Під час дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: *аналізу і синтезу, метод узагальнення* для визначення змісту понять: промисловий комплекс, цілісність промислового комплексу; *групування, порівняння та опису* – для визначення тенденцій змін і стану структури промислових комплексів країн світу; *системного підходу* – при розкритті змісту і принципів розвитку промислових комплексів економік країн світу; *статистичного аналізу* – для визначення взаємозв'язків між процесами, що мають місце під час розвитку промислового комплексу; *кластерного аналізу, методу Уорда та k-середніх* – для групування країн світу та визначення місця промислового комплексу України в світовій економіці; *економіко-математичного моделювання* - для моделювання структури промислового комплексу національної економіки.

Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні звіти, монографії, наукові статті, доповіді провідних вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджують внутрішні та зовнішні аспекти становлення та розвитку структури національних економік і промислових комплексів в умовах глобалізації, законодавчі акти України, державні програми соціально-економічного розвитку країни, аналітичні матеріали, звіти державних науково-дослідницьких організацій.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні теоретичних і методичних засад і розробці науково-практичних рекомендацій щодо посилення

цілісності промислового комплексу національної економіки. Нові наукові результати мають різний ступень наукової новизни та полягають у такому:

удосконалено:

методичний підхід до формування цілісного промислового комплексу в Україні, в якому, на відміну від наявних, за еталон обрано центроїдні значення показників стану складових промислових комплексів розвинених країн світу, що дозволяє визначити вектори розвитку відповідних складових промислового комплексу України;

методичний підхід до визначення місця промисловості країни у світовому господарстві, який, на відміну від інших, містить поєднання результатів кластерного та багатофакторного статистичного аналізу, що дають змогу обґрунтувати показники, які характеризують стан промислового комплексу країни;

набули подальшого розвитку:

визначення сутності поняття «промисловий комплекс» країни, яке, на відміну від наявного, ґрунтується на результатах аналізу структури промисловості розвинених країн світу й України, що дало змогу представити його як базовий елемент у структурі національної економіки;

визначення категорії «цілісність промислового комплексу», відмінність якої полягає у врахуванні національних особливостей промислового комплексу та сутності поняття «цілісність», що дозволяє розглядати структуру промисловості як складну соціально-економічну систему, яка розвивається в історичному та національному вимірах;

концептуальна модель формування цілісного промислового комплексу країни, яка, на відміну від інших, ґрунтується на інструментарії державної програмної підтримки та дозволяє посилити самодостатність національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних підходів щодо визначення шляхів удосконалення структури промислового комплексу національної економіки у напрямі від структури, яка фактично склалася, до цілісної та збалансованої, з урахуванням факторних обмежень.

Науково-практичні положення дисертаційної роботи були використані в роботі Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 03-44/4554/1 від 07.10.2015 р.) та в роботі Департаменту економічного розвитку, торгівлі та залучення інвестицій Полтавської обласної державної адміністрації (довідка № 01-58/1019 від 20.03.2018 р.). Удосконалені в дисертації теоретичні, методичні та практичні засади використовуються в навчальному процесі Харківського інституту фінансів Київського національного торговельно-економічного університету в процесі викладання навчальної дисципліни «Державне управління та самоврядування» (довідка № 15 від 20.02.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, висновки, рекомендації, що викладені в дисертації, отримані автором особисто. В наукових працях, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, що є результатом

особистого дослідження дисертанта. Внесок здобувача в наукових працях, які написано у співавторстві, наведено у списку публікацій в авторефераті.

Апробація результатів роботи. Основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи були представлені на наукових і науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Інструменти регулювання національної економіки в умовах сучасних глобальних викликів» (Хмельницький, 2015 р.), III міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні проблеми економіки і фінансів» (Київ – Прага – Відень, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва» (Львів, 2016 р.), International Scientific Conference The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings, Part I (Lisbon, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми ефективності використання потенціалу економіки країни» (Дніпро, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економічного розвитку держави та регіонів: теоретичні і практичні аспекти» (Львів, 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 13 наукових працях, з них: 7 статей – у наукових фахових виданнях України, у т.ч. 6 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, та 6 тез доповідей – на міжнародних науково-практичних конференціях. Загальний обсяг публікацій складає 4,77 ум. друк. арк., з яких особисто автору належить 4,05 ум. друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списків використаних джерел за розділами і додатків. Робота містить 26 таблиць, 14 рисунків. Обсяг основного тексту дисертації становить 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** надано загальну характеристику роботи, обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію.

У **першому розділі** – «**Промисловий комплекс як базовий елемент національної економіки**» – проаналізовано тенденції зміни структури промислового комплексу України; визначено сутність і зміст поняття «цілісність промислового комплексу».

Вивчення структури національних економік розвинутих країн світу свідчить про високий ступінь їх інтеграції у світове господарство, проте вони утримують власний промисловий комплекс як фактор внутрішньої стабільності національної економіки і вагомий аргумент участі у глобалізаційних процесах.

Формування і розвиток промислового комплексу відбувається лише в умовах складної соціально-економічної системи, якою є національна економіка, і всі визначені вище характерні риси її руху властиві промислового комплексу (рис. 1).

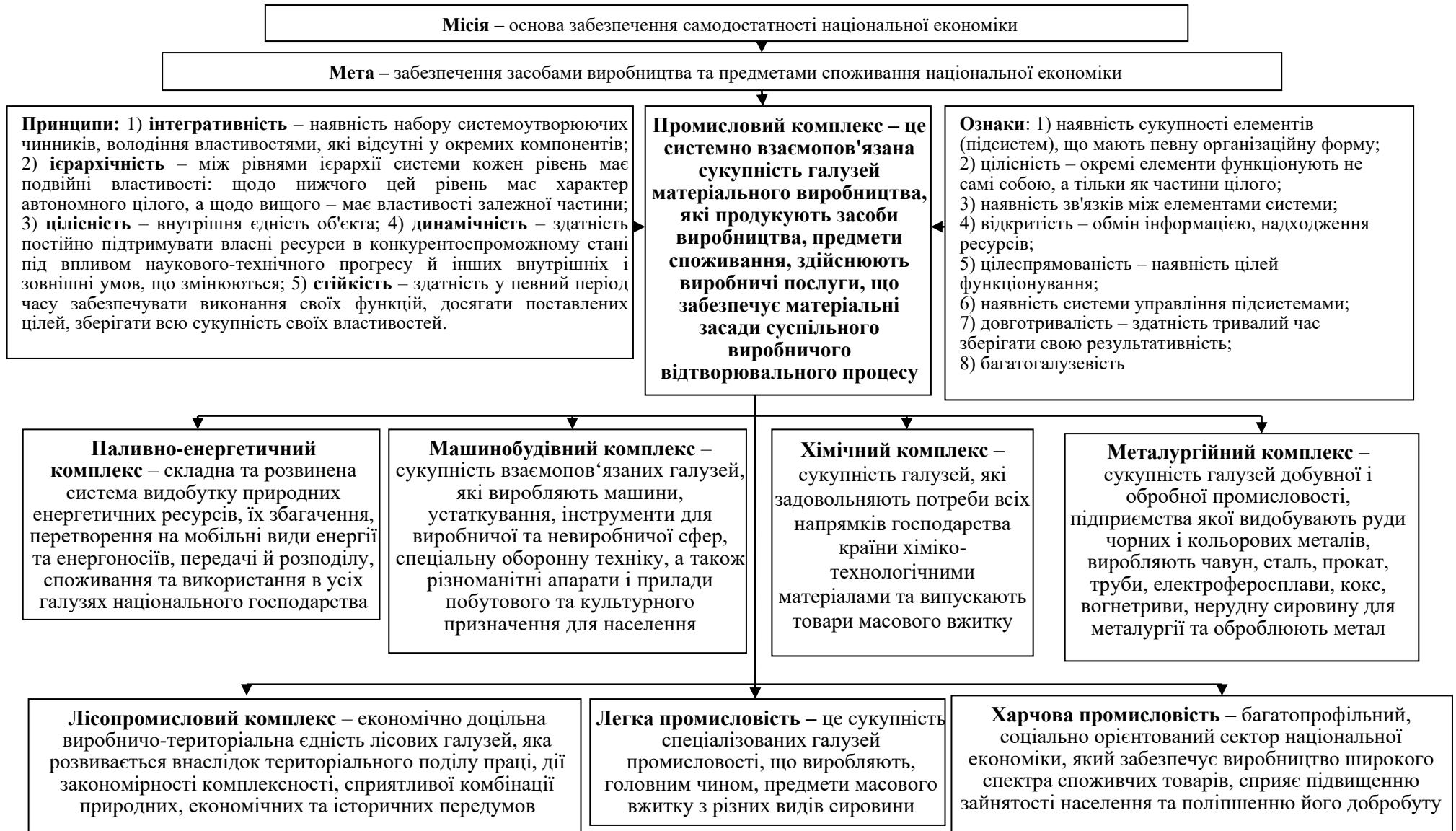

Рис. 1. Промисловий комплекс національної економіки

Промисловий комплекс національної економіки – це системно взаємопов'язана сукупність галузей матеріального виробництва, які продукують засоби виробництва, предмети споживання, здійснюють виробничі послуги, що забезпечує матеріальні засади суспільного виробничого відтворювального процесу.

В останню чверть ХХ ст. світова економіка перейшла на новий етап свого розвитку, який характеризується активізацією процесів глобалізації в усіх сферах економіки. Узагальнено сучасні наукові уявлення щодо глобалізації економіки, її сутності, змісту, форм прояву, двоякого впливу на формування промислових комплексів національних економік.

Визначено, що наявні підходи ретельно описують лише зовнішні форми прояву глобалізації в сучасному періоді, однак не розкривають глибинну сутність цього процесу, яка породжує різноманітні форми його прояву. Глобалізація розглядається в дисертації як історично об'єктивний закономірний процес перетворення роздробленого індивідуально відособленого виробництва у єдиний суспільний процес, що досяг світового рівня. Це технологічна істина, яка обумовлена загальним напрямом науково-технічного прогресу на стадії індустріального та постіндустріального суспільства. Глобалізація без урахування національних інтересів має наслідком дезінтеграцію промислових комплексів національної економіки, в дисертації розглянуто актуальну проблему формування і підтримки системної цілісності цих комплексів.

Економіка країни може успішно рухатись лише як невід'ємна частина світового господарства, не втрачаючи своєї ідентичності певної національної економіки, зберігаючи необхідну внутрішню єдність. Остання забезпечується цілісністю системи. Цілісність – це внутрішня єдність об'єкта. Вона скріплює національну економіку, не дозволяє їй розчинитися у світовому економічному просторі.

Дослідження питань цілісності національної економіки приводить ще до однієї категорії, що відображає діалектичну єдність і протиріччя внутрішніх і зовнішніх факторів її становлення і розвитку – самодостатності. Йдеться не про абсолютну, а про оптимальну, розумну економічну самодостатність держави, яка, спираючись на фактор цілісності, може виконувати свої внутрішні функції незалежно від негативних зовнішніх чинників.

Визначено, що ядром відтворення економіки, її цілісності та самодостатності є створення цілісної структури промислового комплексу. Рух до цілісного промислового комплексу означає формування єдиної взаємопов'язаної системи галузей промисловості, яка спирається на розгалужену інфраструктуру, на спільність інтересів регіонів, що сприяє усуненню нерівномірності їх розвитку. Цілісний промисловий комплекс утворює ядро самодостатньої економіки, виступає гарантією економічної безпеки держави, фактором зміцнення позицій країни в глобальній системі економічних відносин.

У другому розділі – «Тенденції розвитку промислового комплексу в умовах глобалізації» – виявлено ознаки дезінтеграції промислового комплексу країни в сучасних умовах, оцінено наслідки інтеграції національної економіки у

глобальний ринок для промислового комплексу і внутрішнього ринку; визначено місце господарського комплексу України в світовій економіці.

Впродовж останніх десятиріч у галузевій структурі національної економіки України з'явилися ознаки розбалансування. Суттєво знизилася питома вага матеріального виробництва. Майже вдвічі зменшилась частка галузей інфраструктури. Водночас серед матеріальних галузей відбулось збільшення питомої ваги сільського господарства.

Слід зазначити, що тенденція зменшення частки матеріального виробництва у бік нематеріального є загальносвітовою тенденцією. Проте зменшення частки матеріального сектора економіки має супроводжуватися у цій сфері суттєвим зростанням продуктивності праці на основі впровадження інноваційних технологій, що в Україні не спостерігається.

В Україні створений і функціонує потужний різногалузевий господарський комплекс, проте ефективність його використання залишається низькою через негативні структурні зміни, що відбулися в ньому протягом 2010–2017 рр. За результатами проведеного аналізу було зроблено висновок, що в Україні спостерігається дуже небезпечна розбіжність у напрямках руху структурної перебудови галузей промисловості (табл. 1).

Таблиця 1

Структура промислового виробництва в Україні, %

Види економічної діяльності (ВЕД)	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сировинні, %	61,5	61,6	59,7	60,3	59,7	58,4	60,6	60,2
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,0	11,0	10,5	11,5	10,8	10,8	11,1	14,6
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин та устаткування	19,1	18,5	16,3	15,7	16,6	15,7	14,8	18,2
виробництво коксу та продуктів нафтопереробки, ядерного палива	7,2	6,0	4,6	3,7	3,3	3,4	3,2	3,8
виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	2,6	2,4	2,5	2,7	3,1	3,4	3,4	3,2
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	20,8	22,2	24,4	25,2	24,6	23,9	26,9	19,4
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,8	1,5	1,4	1,5	1,3	1,2	1,2	1,0
Наукоємні, %	19,7	21,1	21,6	19,8	18,3	18,2	17,1	17,8
машинобудування, в т. ч.:	9,3	10,1	10,3	8,6	7,2	6,5	6,1	7,0
- виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,7	0,9	0,6	0,6	0,6	0,4	0,6	0,5
- виробництво електричного устаткування	1,5	1,3	1,6	1,6	1,5	1,4	1,2	1,3

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
- виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	2,9	2,9	2,8	2,6	2,3	2,4	2,3	2,4
- виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	4,2	5,0	5,3	3,8	2,8	2,3	2,0	2,8
виробництво хімічних речовин і продуктів	3,1	4,0	4,1	3,7	3,5	3,8	2,8	2,7
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,7	0,7	0,8	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	4,4	4,2	4,3	4,4	4,5	4,8	5,0	5,1
виробництво меблів, ін. продукції; ремонт і монтаж машин, устаткування	2,2	2,1	2,1	2,2	2,1	2,0	2,0	1,7
Споживчі, %	18,8	17,3	18,7	19,9	22,0	23,4	22,3	22,0
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	18,0	16,6	18,0	19,2	21,2	22,4	21,4	21,0
легка промисловість	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	1,0	0,9	1,0
Співвідношення наукоємних ВЕД до сировинних, %	0,32	0,34	0,36	0,33	0,31	0,31	0,28	0,3

За досліджуваний період замість комплексного відтворення цілісності промислового комплексу національної економіки як системи перевага надавалась «проривам» на окремих сировинних сегментах світового ринку. Відбувається процес відтворення національної економіки монокультурного типу.

Результати проведеного аналізу свідчать про неефективність використання наявного потенціалу, надмірну орієнтацію промислового комплексу країни на зовнішні ринки, що призводить до залежності економіки від світових ринків, спричинює фінансові негаразди та загострення соціальних суперечностей. Визначено, що загальна товарна пропозиція внутрішнього ринку України забезпечується поставками вітчизняних виробників лише на 43,2 %. Це свідчить про те, що внутрішній ринок України є містким і може стати потужним чинником економічного зростання. Однак ефективність його функціонування продовжує знижуватися, хронічні проблеми не вирішуються, а, навпаки, поглиблюються.

В цілому діяльність на міжнародній арені не свідчить, що країна рухається у напрямі розвинутих держав, які створюють умови для посилення самодостатності власних економік та укріплюють власну економічну безпеку.

Для обрання моделі господарського комплексу, яка б сприяла соціально-економічному розвитку України з урахуванням її історичних, соціально-економічних і національних особливостей, було вивчено досвід провідних країн світу.

Кожна країна має свої особливості, але в однорідних групах країн діють близькі за змістом закономірності розвитку. З метою ранжування та виділення однорідної сукупності країн за рівнем соціально-економічного розвитку національної економіки в роботі застосовано кластерний аналіз.

До складу вибірки дослідження увійшли 57 країн, а саме: країни, що входили до складу колишнього СРСР; країни «Великої сімки»; постсоціалістичні країни Європи; країни ЄС та БРІКС.

Відібрано сукупність із 31 показника, що характеризують різні аспекти розвитку національної економічної системи:

- природний: загальна (x_1), земельна (x_2) та оброблювана (x_3) площі країни;
- населення: чисельність (x_4) та щільність (x_5) населення, частка міського населення (x_6), частка населення, зайнятого у сільському господарстві (x_7), промисловості (x_8) та сфері послуг (x_9), а також рівень освіти населення (x_{10});
- демографічний: тривалість життя чоловіків (x_{11}) та жінок (x_{12}), народжуваність (x_{13}) і смертність (x_{14}), також дитяча (x_{15}), приріст населення (x_{16});
- економічний: обсяг ВВП (x_{17}), також на душу населення (x_{18}) та його зростання (x_{19}), обсяги імпорту (x_{20}) та експорту (x_{21}), державний бюджет (x_{22}), державні резерви (x_{23}), золотий запас (x_{24}), частка доданої вартості – сільського господарства (x_{25}), добувної (x_{26}) та обробної промисловості (x_{27}), будівництва (x_{28}), оптової та роздрібною торгівлі (x_{29}), транспорту і зв'язку (x_{30}) та інших видів діяльності (x_{31}).

Вибір такої множини показників обумовлений основними закономірностями економічних процесів.

В результаті проведеної кластеризації досліджувана сукупність країн була розбита на 8 кластерів: 5 групових і 3, до складу яких потрапила лише одна з країн, тобто кожна з трьох країн утворила власний кластер.

Україна потрапила в один кластер з країнами Балтії, Білоруссю, Болгарією, Боснією та Герцеговиною, Грецією, Республікою Кіпр, Молдовою, Польщею, Португалією, Румунією, Сербією, Словенією, Угорщиною, Хорватією, Чехією та Чорногорією. Такий підхід дав змогу визначити місце України виходячи зі стану її господарчого комплексу. Країна займає проміжну позицію між країнами з середнім рівнем економічного розвитку та тими, що розвиваються.

Під час проведення кластерного аналізу розраховано центроїдні, тобто середні значення системних показників соціально-економічного розвитку країн по кожному з кластерів (табл. 2).

Таблиця 2

Центроїдні значення показників у кластерах

Показники	Кластери								Відхилення, Δ , (гр 3 – гр 7)
	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
x_1	556,42	121,40	9596,96	9446,01	74,38	698,16	9826,68	0,70	576,76
x_2	517,94	117,98	9569,90	9178,95	72,51	646,10	9161,97	0,69	528,12
x_3	17,43	28,43	11,80	7,77	22,55	19,81	17,80	0,70	-8,62
x_4	137,05	10,31	1377,06	119,37	27,22	27,79	321,31	5,30	17,48
x_5	106,54	84,62	140,40	12,93	309,05	225,63	34,60	792,60	141,01
x_6	47,34	62,86	50,60	70,67	68,95	82,12	82,40	100,00	19,26

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
X ₇	45,34	12,12	36,70	18,57	4,95	3,01	0,70	0,10	-9,11
X ₈	16,02	27,11	28,70	17,80	25,60	22,65	20,20	19,60	-4,46
X ₉	38,64	60,77	34,60	63,63	69,45	74,34	79,10	80,30	13,57
X ₁₀	94,65	98,64	94,30	96,53	0,00	98,34	99,00	95,90	-0,30
X ₁₁	68,85	71,26	72,80	65,73	74,10	78,12	76,10	81,50	6,86
X ₁₂	74,84	79,20	77,10	75,60	81,40	83,60	81,10	86,20	4,40
X ₁₃	17,83	9,86	12,30	15,97	9,40	11,16	13,70	7,70	1,30
X ₁₄	7,04	11,80	7,20	9,70	8,00	8,93	8,40	3,40	-2,87
X ₁₅	1,08	-0,19	0,51	0,63	0,14	0,22	0,53	0,43	0,42
X ₁₆	27,52	7,36	15,60	16,97	5,30	3,73	6,00	2,70	-3,63
X ₁₇	286,91	106,14	8358,40	1495,53	610,47	1201,00	16244,60	276,52	1094,86
X ₁₈	4,08	12,45	6,07	12,66	19,91	49,92	51,16	52,14	37,47
X ₁₉	4,40	-0,39	7,70	3,11	1,92	0,44	2,78	1,32	0,83
X ₂₀	92,06	57,37	2070,07	274,95	343,46	412,18	2743,10	493,55	354,81
X ₂₁	75,09	55,87	2312,77	325,87	363,25	426,84	2195,90	554,86	370,97
X ₂₂	54,91	42,28	1700,00	439,23	139,90	515,13	3500,00	37,20	472,85
X ₂₃	65,80	17,37	3200,00	276,50	152,58	112,02	139,10	237,70	94,64
X ₂₄	2,45	1,46	33,90	10,70	1,41	19,37	261,50	4,10	17,91
X ₂₅	15,76	5,83	10,10	4,53	2,85	1,80	1,10	0,00	-4,04
X ₂₆	8,40	5,82	7,40	14,07	4,00	5,00	3,70	1,70	-0,82
X ₂₇	15,78	16,70	31,10	13,47	26,40	14,21	12,30	20,70	-2,49
X ₂₈	8,46	5,68	6,80	6,30	7,00	5,61	3,70	4,40	-0,07
X ₂₉	15,49	16,44	11,50	19,60	19,25	14,56	14,50	19,50	-1,88
X ₃₀	9,91	10,80	4,80	8,87	3,55	8,68	5,70	11,50	-2,12
X ₃₁	26,20	38,73	28,30	33,17	36,95	50,15	59,00	42,20	11,42

Знайдено відхилення (Δ) між кластером № 2, до якого входить Україна, та кластером № 6, до якого входять високорозвинені країни світу: Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція та Японія.

Отримані результати дали можливість обрати напрям руху для розвитку національної економіки: потенційним орієнтиром за сукупністю соціально-економічних показників розвитку є кластер № 6, де розташовані країни з розвинутою економікою.

У третьому розділі – «Формування складових цілісного промислового комплексу національної економіки» – запропоновано концептуальну модель формування цілісного промислового комплексу національної економіки; розроблено методичні підходи до перебудови господарського комплексу національної економіки та його ядра – промислового комплексу у напрямку цілісності.

У державній промисловій політиці цілісний промисловий комплекс повинен виступати локомотивом економічного зростання на основі посилення конкурентоспроможності його продукції, насичення внутрішнього ринку товарами власного виробництва, підвищення технологічної структури експорту, суттєвого зменшення енергоємності виробництва.

Концептуальна модель формування цілісного промислового комплексу національної економіки (рис. 2) включає базові теоретичні підходи та принципи управління.

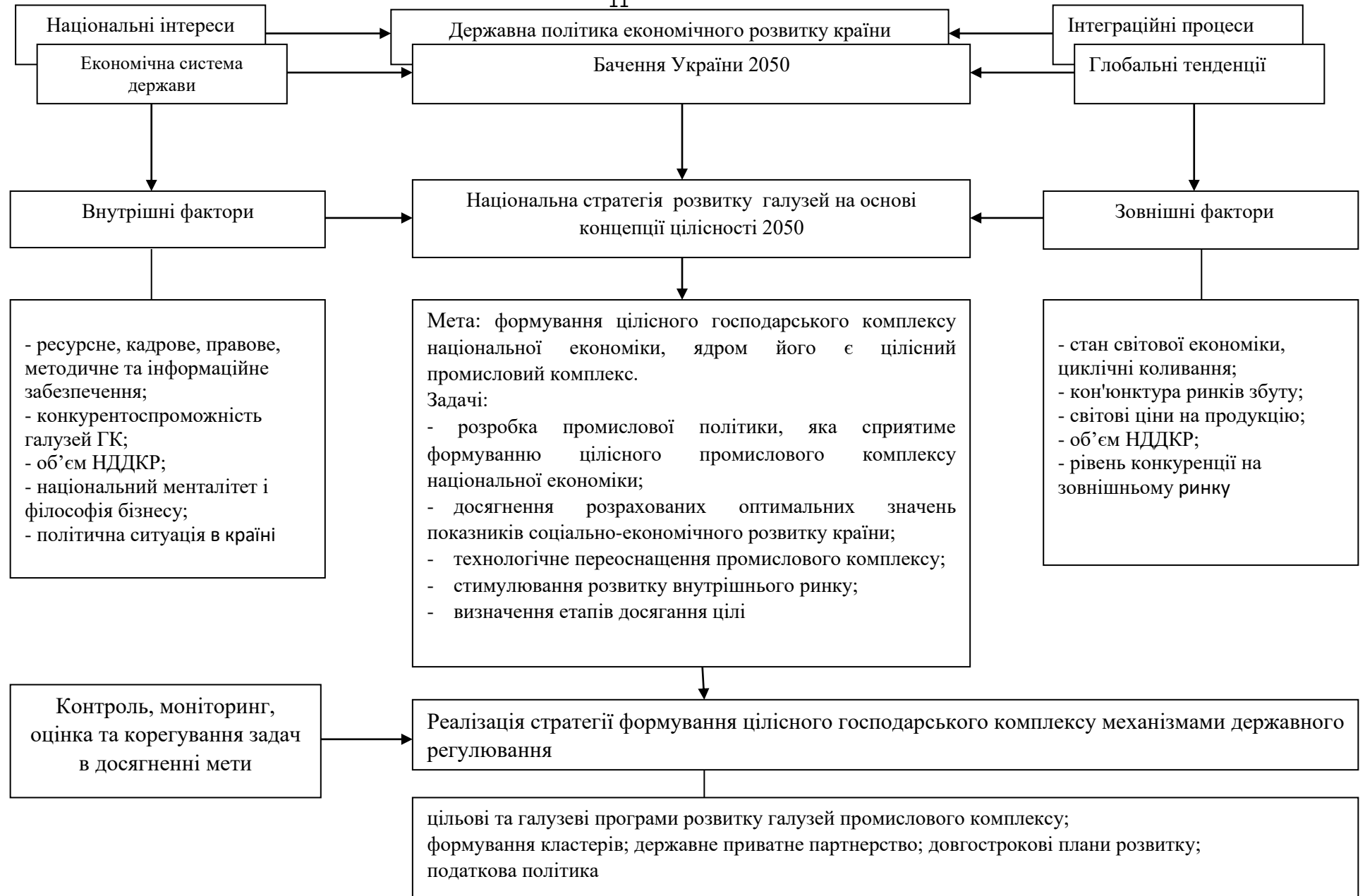

Рис. 2. Концептуальна модель формування цілісного промислового комплексу національної економіки

В контексті концептуальної моделі формування цілісності промислового комплексу національної економіки розроблено методичний підхід до формування цілісного промислового комплексу в Україні, в якому як еталон обрано центроїдні значення показників стану складових промислових комплексів розвинених країн світу, що дозволяє визначити вектори розвитку відповідних видів економічної діяльності у складі промислового комплексу України (табл. 3).

Таблиця 3

Визначення напрямів формування цілісної структури промислового комплексу України

Найменування показника	Центроїдне значення для країн кластера № 6	Україна, середнє значення	Відхилення
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, %	16,66	27,42	10,76
Текстильне і швейне виробництво, виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, %	1,98	1,16	-0,82
Оброблення деревини та виробництво виробів з дерева та виробництво меблів, %	2,12	2,28	0,16
Целюлозно-паперове виробництво та поліграфічна й видавнича діяльність, %	4,08	3,0	-1,08
Виробництво коксу та нафтопродуктів, ядерного палива, %	5,28	6,57	1,29
Виробництво хімічних речовин і продуктів, %	13,97	8,07	-5,90
Виробництво гумових та пластмасових виробів, %	4,26	2,54	-1,72
Виробництво неметалевих мінеральних продуктів, %	4,10	4,36	0,26
Металургійне виробництво (основні метали), %	6,08	23,56	17,48
Виробництво готових металевих виробів, %	6,47	2,92	-3,55
Виробництва машини та устаткування, не віднесені до інших угруповань, %	14,93	6,48	-8,45
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів, %	9,18	7,52	-1,66
Виробництво електричних машин та апаратів, %	3,19	2,85	-0,34
Обладнання медичне, радіозв'язку, телебачення, оптичні прилади, обчислювальна техніка, інше, %	7,70	1,27	-6,43

Розроблений методичний підхід дозволяє визначити орієнтири для корегування подальшого розвитку кожного з видів економічної діяльності в промисловому комплексі країни, в розрізі формування його цілісної структури.

Для апробації розроблених методичних підходів використані реальні статистичні дані, оскільки кожен з них орієнтований на практичне використання. Розроблений підхід дозволяє також проводити порівняння як у ретроспективному, так і в перспективному періодах ідентифікації. Результати доцільно використовувати в процесі планування розвитку економіки. Таким чином, наукові результати, викладені в дисертації, сприятимуть вдосконаленню методичного забезпечення формування цілісного промислового комплексу національної економіки.

ВИСНОВКИ

Результатом роботи є вирішення науково-прикладного завдання теоретичного обґрунтування та розробки науково-методичного забезпечення посилення цілісності промислового комплексу національної економіки в умовах глобалізації.

Проведене дослідження дозволило отримати ряд висновків:

1. Сутність і зміст категорії «національна економіка» відображає не тільки економічний зміст, а й діалектичну єдність обох її аспектів: економічного та національного. Національна економіка – це господарський комплекс з багатосторонніми економічними зв'язками, що сформувався як результат історичного розвитку нації в межах державних кордонів країни та характеризується відповідною пропорційністю, стійкістю та цілісністю. Національна економіка є складною соціально-економічною системою, яка розвивається в певному історичному і національному вимірах.

Глобалізація – це історично об'єктивний закономірний процес перетворення роздробленого індивідуально відособленого виробництва на єдиний суспільний процес, що досяг світового рівня. Глобалізація справляє двоякий вплив на формування національної економіки та промислового комплексу. З одного боку, вона сприяє залученню менш розвинутих країн до світового науково-технічного прогресу. З іншого боку, глобалізація без урахування національних інтересів має наслідком дезінтеграцію промислових комплексів національної економіки. Тому високої актуальності набуває проблема формування і підтримки системної цілісності цих комплексів. Цілісність – це внутрішня єдність системи, яка скріплює промисловий комплекс національної економіки, не дозволяє йому розчинитися у світовому економічному просторі.

2. Базовим елементом сучасної розвинутої національної економіки є промисловий комплекс. Незважаючи на загальну тенденцію скорочення частки галузей матеріального виробництва та зростання частки послуг, не зникає адекватна значущість промислового комплексу в національній економіці. Найбільш розвинуті країн світу, незважаючи на активну зовнішньоекономічну діяльність, в ролі ядра

економіки мають диверсифікований промисловий комплекс з перевагою в його структурі наукомістких галузей.

Промисловий комплекс являє собою головний елемент сучасної розвинутої національної економіки, його формування, перспективи розвитку підпорядковані загальним умовам і закономірностям становлення і руху національної економіки. Завдання посилення цілісності промислового комплексу може бути вирішено лише з урахуванням сучасного змісту, структури, умов розвитку національної економіки, загальним напрямом її руху.

Надійною основою для розвитку збалансованого внутрішнього ринку і зміцнення позицій країни на зовнішньому ринку є формування власного цілісного багатогалузевого господарського комплексу.

3. Концептуальна модель формування цілісного промислового комплексу відводить державі визначальну роль у регулюванні промислового комплексу національної економіки. Державна промислова політика має проводитись за напрямком, в якому саме цілісний промисловий комплекс виступатиме локомотивом економічного зростання на основі підвищення конкурентоспроможності продукції, насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва, покращення технологічної структури експорту, суттєвого зменшення енергоємності виробництва.

Формування цілісного промислового комплексу є фактором прояву діалектичної єдності і протиріччя внутрішніх і зовнішніх факторів становлення і розвитку національної економіки, забезпечення її самодостатності. Економічна самодостатність національної економіки визначається в дисертації як здатність забезпечувати економічні засади життєдіяльності суспільства, спираючись на свої внутрішні ресурси, цілісний господарський комплекс, ефективно протистояти негативним зовнішнім факторам і використовувати позитивні фактори.

4. В Україні створено і функціонує досить потужний різногалузевий господарський комплекс, проте ефективність його використання залишається низькою через негативні структурні зміни. Спостерігається дуже небезпечна розбіжність у напрямках руху структурної перебудови галузей промисловості, виявлено ознаки розбалансування промислового комплексу, відтворюється національна економіка монокультурного типу.

Результати проведеного аналізу свідчать про неефективність використання потенціалу внутрішнього ринку країни, надмірну орієнтацію підприємств промислового комплексу України не на внутрішній, а на зовнішні ринки, що призводить до залежності економіки від світових ринків, спричинює фінансові негаразди та загострення соціальних суперечностей.

5. За допомогою методу кластерного аналізу визначено місце України в світовому господарстві та обґрунтовано необхідний вектор розвитку господарського комплексу країни у напрямку посилення його цілісності для досягнення показників соціально-економічного розвитку високорозвинених країн.

Визначено відхилення складових промислового комплексу України від еталонних значень, якими було обрано країни з розвинутою економікою.

Нові наукові результати, що отримані під час написання дисертації, містять теоретичні та прикладні аспекти вдосконалення методичного забезпечення формування цілісного промислового комплексу національної економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Норік Л. О., Григоренко А. А. Визначення оптимальної структури промислового комплексу національної економіки за показником ВВП на душу населення. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 179–182 (0,47/0,24 ум. друк. арк.)

Особистий внесок: розроблено постановку багатокритеріальної задачі для визначення структури промислового комплексу національної економіки.

Статті у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз

2. Григоренко А. А. Формування цілісного промислового комплексу національної економіки як основа забезпечення сталого економічного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 109–113. (0,47 ум. друк. арк.)

3. Хохлов М. П., Григоренко А. А. Цілісний господарський комплекс як основа внутрішнього ринку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2013. № 11. С. 42–46. (0,47/0,23 ум. друк. арк.)

Особистий внесок: обґрунтовано необхідність більш цілісного розвитку економіки країни та визначено сучасні тенденції у напрямках розвитку внутрішнього ринку в Україні.

4. Григоренко А. А. Визначення місця господарського комплексу України у світовій економіці за допомогою методу кластерного аналізу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. № 15. Ч. 4. С. 34–39. (0,64 ум. друк. арк.)

5. Норік Л. О., Григоренко А. А. Модельовання цілісної структури господарського комплексу національної економіки за показником ВВП на душу населення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. № 22. С. 207–211. (0,50/0,25 ум. друк. арк.)

Особистий внесок: розроблено функцію цілі, обґрунтовано частинні критерії та сформовано систему обмежень під час побудови моделі господарського комплексу національної економіки.

6. Григоренко А. А. Суперечності між глобальними тенденціями та національними інтересами розвитку промислового комплексу національної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 4 (8). С. 87–93. (0,81 ум. друк. арк.)

7. Нешкумай А. А. Місце промислового комплексу в національній економіці. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 86–92. (0,81 ум. друк. арк.)

Публікації за матеріалами конференцій

8. Григоренко А. А. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток господарського комплексу національної економіки // Інструменти регулювання національної економіки в умовах сучасних глобальних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 8–10 жовт. 2015 р.). Хмельницький : ХНУ, 2015. С. 5–6. (0,08 ум. друк. арк.)

9. Григоренко А. А. Поняття «національної економіки» у світлі філософії господарювання // Глобальні проблеми економіки і фінансів : зб. тез наук. робіт III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ – Прага – Відень, 30 верес. 2015 р.) / Фінансово-економічна наукова рада, 2015. С. 70–73. (0,20 ум. друк. арк.)

10. Григоренко А. А. Промисловий комплекс як базовий елемент національної економіки // International Scientific Conference The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise : Conference Proceedings, Part I (Lisbon, December 16, 2016). Lisbon, Portugal : Baltija Publishing, 2016. P. 65–67. (0,12 ум. друк. арк.)

11. Григоренко А. А. Цілісність промислового комплексу як основа самодостатності національної економіки // Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 груд. 2016 р.) / ГО «Львівська економічна фундація». У 2 ч. Львів : ЛЕФ, 2016. Ч. 1. С. 37–40. (0,17 ум. друк. арк.)

12. Григоренко А. А. Стан та перспективи внутрішнього ринку України / А. А. Григоренко // Актуальні проблеми ефективності використання потенціалу економіки країни : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20–21 січ. 2017 р.). Дніпро : Перспектива, 2017. С. 24–27. (0,2 ум. друк. арк.)

13. Нешкумай А. А. Дослідження факторів впливу на цілісність промислового комплексу національної економіки // Актуальні питання економічного розвитку держави та регіонів: теоретичні і практичні аспекти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 черв. 2018 р.) / ГО «Львівська економічна фундація». Львів : ЛЕФ, 2018. С. 21–24. (0,17 ум. друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Нешкумай А. А. Формування цілісного промислового комплексу національної економіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків, 2019.

Дисертацію присвячено поглибленню теоретичних і методичних засад і розробці науково-практичних рекомендацій щодо посилення цілісності

промислового комплексу національної економіки. Під час дослідження отримано ряд нових наукових результатів різного ступеня наукової новизни.

Розроблено методичний підхід до визначення цілісності структури господарського комплексу національної економіки. Його відмінність полягає у побудові моделі структури господарських комплексів розвинених країн світу за показником рівня ВВП на душу населення, що дозволяє визначити вектори розвитку для країн з економікою, яка розвивається.

Запропоновано методичний підхід до визначення місця України у світовому господарстві, який містить гармонійне поєднання методів кластерного та багатофакторного статистичного аналізу. За отриманими результатами обґрунтовано систему соціально-економічних показників розвитку національної економіки.

Визначено сутність поняття «промисловий комплекс країни», яке ґрунтується на результатах аналізу структури господарства розвинених країн світу й України. Це дало змогу представити промисловий комплекс країни як базовий елемент у структурі національної економіки.

Дано визначення категорії «національна економіка», відмінність якого полягає у врахуванні національних особливостей та сутності «цілісності» промислового комплексу країни. Це дозволяє розглядати національну економіку як складну соціально-економічну систему, яка розвивається в історичному та національному вимірах.

Розвинуто теоретико-методичний підхід до визначення впливу цілісності промислового комплексу країни на її внутрішній ринок, який враховує обсяг і характер ринку та дозволяє визначити напрями його подальшого розвитку.

Сформовано концептуальну модель формування цілісного промислового комплексу країни, яка ґрунтується на інструментарії державної програмної підтримки та дозволяє посилити самодостатність національної економіки.

Ключові слова: промисловий комплекс національної економіки, цілісність соціально-економічної системи, внутрішній ринок країни, структура промислового комплексу, державна програмна підтримка.

АННОТАЦІЯ

Нешкумай А. А. Формирование целостного промышленного комплекса национальной экономики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины. Харьков, 2019.

Диссертация посвящена углублению теоретических и методических основ и разработке научно-практических рекомендаций по усилению целостности промышленного комплекса национальной экономики. В ходе исследования получен ряд новых научных результатов разной степени научной новизны.

Разработан методический подход к определению целостности структуры хозяйственного комплекса национальной экономики. Его отличие заключается в построении модели структуры хозяйственных комплексов развитых стран мира по показателю уровня ВВП на душу населения, что позволило определить векторы развития для стран с развивающейся экономикой.

Предложен методический подход к определению места Украины в мировой экономике, который содержит гармоничное сочетание методов кластерного и многофакторного статистического анализа. По полученным результатам обоснована система социально-экономических показателей развития национальной экономики.

Определена сущность понятия «промышленный комплекс государства», основанная на результатах анализа структуры хозяйства развитых стран мира и Украины. Это позволило представить промышленный комплекс государства как базовый элемент в структуре национальной экономики.

Дано определение категории «национальная экономика», его отличие состоит в учете национальных особенностей и сущности «целостности» промышленного комплекса страны. Это позволяет рассматривать национальную экономику как сложную социально-экономическую систему, которая развивается в историческом и национальном измерениях.

Сущность и содержание категории «национальная экономика» отражает не только экономическое содержание, но и диалектическое единство двух ее аспектов: экономического и национального. Национальная экономика – это хозяйственный комплекс с многосторонними экономическими связями, сформировавшийся в результате исторического развития нации в пределах государственных границ. Он характеризуется пропорциональностью, устойчивостью и целостностью.

Глобализация – это исторически объективный закономерный процесс преобразования раздробленного индивидуального производства в единый общественный процесс, достигший мирового уровня. Глобализация оказывает двойное влияние на формирование национальной экономики и промышленного комплекса. С одной стороны, она способствует привлечению менее развитых стран к развитию мирового научно-технического прогресса. С другой стороны, глобализация, без учета национальных интересов, влечет дезинтеграцию промышленных комплексов. Актуальность приобретает проблема формирования и поддержания системной целостности промышленных комплексов. Целостность – это внутреннее единство системы, которая скрепляет промышленный комплекс национальной экономики, не позволяет ему раствориться в мировом экономическом пространстве.

Получил развитие теоретико-методический подход к определению влияния целостности промышленного комплекса государства на его внутренний рынок, который учитывает объем, и характер рынка также позволяет определить направления дальнейшего развития.

В Украине создан и функционирует достаточно мощный разноотраслевой хозяйственный комплекс, однако эффективность его использования остается низкой

из-за негативных структурных изменений. Наблюдается очень опасное расхождение в направлениях движения структурной перестройки отраслей промышленности, выявлены признаки разбалансировки промышленного комплекса, имеет место экономика монокультурного типа.

Результаты проведенного анализа свидетельствуют о неэффективности использования потенциала внутреннего рынка. Наблюдается ориентация предприятий промышленного комплекса Украины не на внутренний, а на внешний рынок. Это приводит к зависимости экономики от внешних рынков, вызывает финансовые проблемы и обострение социальных противоречий.

Сформирована концептуальная модель формирования целостного промышленного комплекса государства, основанная на инструментарии государственной программной поддержки, что позволяет повысить самодостаточность национальной экономики.

Ключевые слова: промышленный комплекс национальной экономики, целостность социально-экономической системы, внутренний рынок государства, структура промышленного комплекса, государственная программная поддержка.

SUMMARY

Neshkumai A. Formation of the integral industrial complex of the national economy. – Manuscript.

The thesis for a scientific degree of the candidate of sciences in Economics. Specialty 08.00.03 – Economics and management of the national economy. – Research Center for Industrial Problems of Development of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kharkiv, 2019.

This thesis deepens theoretical and methodological principles and offers scientific and practical recommendations concerning enhancement of integrity of the national economy's industrial complex. A number of new scientific findings of various degrees of scientific novelty have been obtained in the course of this study.

A methodological approach to determining integrity of the structure of the national economy's industrial complex has been developed. Its distinguishable feature is that a model of the structure of industrial complexes of developed countries of the world was built based on the per capita GDP indicator, thus allowing to determine development vectors for countries with developing economy.

A methodological approach to determining Ukraine's place in the global economy was proposed; this approach features a harmonious combination of cluster and multifactor statistical analysis methods. Based on these findings, a system of socioeconomic development indicators of the national economy was substantiated.

The notion of "industrial complex of a country" was defined, based on an analysis of economic structure of developed countries of the world and Ukraine. It allowed to present a country's industrial complex as a base element in the structure of the national economy.

A definition of the “national economy” category was given; its distinguishable feature is that it takes into account national specifics and the essence of “integrity” of the country’s industrial complex. It allows considering national economy a complex socioeconomic system developing in the historical and national dimensions.

A theoretical-methodological approach to determining the effect of integrity of the country’s industrial complex on its domestic market was developed; it takes into account the market’s volume and nature, and allows to determine the areas of its further development.

A conceptual model of forming the country’s integral industrial complex was developed on the basis of instruments of government program support, which allows to enhance self-sufficiency of the national economy.

Keywords: industrial complex of the national economy, integrity of a socioeconomic system, the country’s domestic market, structure of industrial complex, government program support.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0,9. Тир. 100 прим. Зам. № 302-19.
Підписано до друку 28.05.2019. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп. 1, к. 19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
Видавців ти виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р

